

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

PG

1201

.N24

Nash Jezik.
НАШ ЈЕЗИК

XXVII/1—2

UNIV. OF TORONTO

AUG 28 1987

БЕОГРАД

1986.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVII (нова серија)

Св. 1—2 (1986)

САДРЖАЈ

Усмјеравање језичког описа — од граматике до комуникацијске компетенције (ТАТЈАНА БАТИСТИЋ)	3
Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића (ВЛАДО БУКАНОВИЋ)	38
О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником што (КСЕНИЈА МИЛОШЕВИЋ)	67
Прилог проучавању варијабилних именичких облика генитива множине (ВЛАДИМИР ГУДКОВ)	72
Појаве недеклинирања географских имена у синтагми са номенклатурним термином (БОГОЉУВ СТАНКОВИЋ)	77
Из терминологије и лексике	
Примери фонетске и творбене адаптације старије књижевне лексике у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ)	90
Из наше дијалектолошке проблематике (о неким класификационим терминима) (АСИМ ПЕЦО)	93
Спорни везник с обзиром да (МИЛОШ КОВАЧЕВИЋ)	101
О облицима <i>видилац/вид(ј)елац</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	114
Дискусија и дописи	
Око алтернативне употребе двају облика у другом делу сложеног фтура (ВИДА СТЕВАНОВИЋ)	118
Око сата и часа (МИРОСЛАВ КРАВАР)	125
Још о часу и сату (писмо једног читаоца) (инж. ТОМИСЛАВ ИЛИЋ)	130

Дискусија и дописи

ОКО АЛТЕРНАТИВНЕ УПОТРЕБЕ ДВАЈУ ОБЛИКА У ДРУГОМ ДЕЛУ СЛОЖЕНОГ ФУТУРА

Наши професори (славистике) још као студенте су нас упућивали да, поред осталог, пратимо и оно што се објављује у Нашем језику. И то не само професор српскохрватског језика (др Бранко Милановић) него и већина оних који су нам предавали предмете наше главне струке. Наглашавали су да ће нам много шта од онога што нађемо у поменутом часопису користити да се боље и лакше сналазимо при превођењу с руског, пољског, чешког... на српскохрватски језик. Ми, који смо били у прилици, прихватили смо тај савет. Ја сам лично била у таквој прилици, и готово стално сам читала оно што је објављивано у Нашем језику. Читала сам и Језичке поуке у њему. Нарочито сам пратила све прилоге у којима се говори о алтернативној употреби језичких средстава (речи, њихових облика, израза, фраза и реченица). И тако сам, над тим прилозима и расправама у њима, могла да овде-онде правим избор и опредељујем се за боље и лепше у језику, и као скромни преводилац с руског (неких приповедака Гогоља, Чехова и чланака о уметности и књижевности Л. Н. Толстоја). Дешавало се, истина ретко кад, да се — нека ми се опрости за ову нескромност — са понеким тамо (у НЈ) нађеним тумачењима на слажем. Али сам то обично задржавала за себе, или усмено тражила мишљење од упућенијих у дотично питање. Сада, међутим, мислим друкчије поступити.

У књ. XXVI н. с. 4—5 Нашег језика прочитала сам, поред осталих, чланак *Негација уз инфинитив и рјечицу да с презентом* Милорада Ђирковића, који мене, а, мислим, ни многе друге, не може задовољити, из више разлога.

Већ главни уредник часописа (др М. Пешикан) неколико страница даље, у посебном своме чланку, истичући као пози-

тивно то што Ђирковић мисли да се у извесним случајевима две односне глаголске форме у допуни не могу слободно међусобно замењивати, — с правом указује на неоправданост Ђирковићева схватања према коме је негација у основи наводне незаснованости (по Ђирковићу) мишљења великог броја лингвиста о алтернацији инфинитива и презента с везником да у функцији допуне већег броја глагола, односно у функцији другог дела дела предиката у футуру. Уредник ово илустрира јасном интерпретацијом неких примера које Ђирковић није успео најсрећније пролумачити и упућује овога на значење везника да у Речнику САНУ. Мислим да је друг уредник, и са овим значајним напоменама, врло благонаклоно поступио. Ја бих била много строжа и вратила бих чланака аутору са захтевом да прегледа шта је о доличном питању речено и у нашим језичким часописима, јер је тамо овоме питању поклоњено доста пажње. Не говоримо где другде него само у два часописа намењена, у првом реду, култури савременог српскохрватског, одн. хрватско-српског књижевног језика: у загребачком Језику и београдском Нашем језику. Писац се такође био дужан обавестити шта се о томе каже још бар у књигама Граматика и стилистика Томе Маретића и Савремени српскохрватски језик, књ. II М. Стевановића, које су служиле и служе: студентима универзитета за њихове студије и за општекултурне потребе.

Ђирковић, истина, на самом почетку каже: „већина аутора радова о инфинитиву и рјечци да плус презент слажу се да су та два облика подударна.“ И добија се утисак да су ова два облика увек подударна. А то, међутим, никако није тачно. Говорило се и писало о томе да се они употребљавају у истој функцији као допуна извесног броја речи, у првом реду глагола (а исто тако и именичних и придевских изоаза) *непотпуног* значења [овде курсивом означени термин је, мислим, проф. А. Белића, а у сваком случају је врло срећно нађен] и у другом делу футура када овај долази иза скраћеног облика презента помоћног глагола *штети*.

Да Ђирковић ово превиђа и узима све глаголе, види се не само по томе што не прави никакве ограде него и по примерима које наводи када негира тачност поодавна од других утврђене чињенице о могућности алтернативне употребе инфинитива и презента с везником да испред њега. Он пише: „не може се презент с рјечцом [овде, ваљда, везником — В. С.] да замијенити инфинитивом: *моли да уђе — моли ући, заштијева да крене — заштијева кренути* и сл. То, међутим, никада нико није рекао, јер су и глагол *молити* и глагол *заштијевати* потпуног значења, а везник да с презентом је овде од њих зависна из-

рична реченица за какву још ниједан проучавалац овог питања није казао да може бити замењена инфинитивом. Сви су, управо, истицали да се алтернација о којој је реч односи на допуну одређеног броја глагола.

У осталим, код Ђирковића наведеним примерима, изузев оних с глаголом *штети*, а то су: *желети*, *воleti* и *почети*: „*жели да пође* — *жели поћи*, *воли да учи* — *воли учити*, *почиње да ради* — *почиње радити* и сл.“ нема разлике између инфинитива и презента са *да*, већ су у допуни глагола карактера сада наведених (а не било којих глагола) инфинитив и презент с везником *да* испред њега потпуни синтаксички синоними — наравно: када се оба глагола, и допуноски и онај који се допуњава, односе на исто граматичко лице, а Ђирковић мисли, и каже, само када су реченице са њима потврдне. Међутим, да се потрудио и проверио, лако би се уверио да разлике ту нема ни када би се место потврђних узеле одричне реченице (*не жели да пође* — *не жели поћи*; *не воли да учи* — *не воли учити*; *не почиње да ради* — *не почиње радити*). Први су глаголи непотпуног смисла и у потврдном и у одречном облику. И синтаксички је свеједно који ће облик допуне (инфинитив или презент с везником *да* испред њега) уз њих бити употребљен.

Другу Ђирковићу је — то је јасно — у свести глагол *штети*. И било би добро да је само о њему и говорио. А грешка је његова у томе што на све глаголе који се допуњавају инфинитивом или презентом с везником *да* преноси оно што је применљиво искључиво на глагол *штети* — свакако због двојства у његову значењу [прво му је значење заједничко с глаголом *желети* или *намеравати*, а друго оно које има као помоћни глагол у футуру]. Он хоће да докаже како није свеједно која ће од ове две форме допуне уз те глаголе бити употребљена ако се реченицом с њима нешто одриче, па то доказује примером одричног футура. А ово последње је, није се тешко уверити, рекао писац чланка *Инфинитив и везица „да“ са презентом*, објављеног у Нашем језику, књ. III прве серије (стр. 282—288. год. 1935.) када расправља о напоредној употреби те две глаголке форме у књижевном језику уопште, нарочито се задржавајући на таквој употреби њиховој у футуру. Тамо се у закључку анализе на неким примерима из Даничевљева превода Старог завета и неколика значајна наша, онда жива, писца констатује: „У негативним реченицама, дакле, за казивање правих будућих радњи с помоћним глаголом може се употребити једино инфинитив, а не и реченица са *да* и презентом“ (стр. 285). А пре навођења примера је рекао: „ако је реченица с футуром негативна [сада кажемо одрична], без штете по право значење,

инфинитив глагола није могуће заменити ни једним другим обликом ни конструкцијом“ (стр. 284).

Ако претпоставимо да је друг Ђирковић прочитао чланак у коме је већ речено оно што он у своме прилогу хоће да докаже, ми се питамо зашто га није и навео у потврду за свој доказ: да уз одричан помоћни глагол у књижевном језику у другом делу футура треба употребљавати једино инфинитив. Ред је било да то учини, јер се у пракси тако ради када се расправља о било коме питању. А не можемо се, уз претпоставку да за тај чланак није знао, сложити ни са писањем о неком проблему док се не погледа шта је о њему речено, бар у публикацији за коју се пише. А у тој је публикацији исти аутор (М. Стевановић) и касније (1954) писао, сада опширнију расправу о проблему алтернације инфинитива и презента с везником да испред њега (Наш језик, књ. V н. с. стр. 85—102 и 165—185), подстакнут на то мишљење других неких стручњака, с којима се у по нечему што је (по његову мишљењу) битно не слаже. Он сада говори са много ширег аспекта, вишестрано посматра проблем на језику и стилу знатно већег броја писаца (из свих области где се нашим језиком говори и пише), не само савремених него и неколико писаца који припадају даљој историјској епохи, па и са освртом на неке народне говоре, нарочито на релацији источне и западне области употребе српскохрватског (хрватскосрпског) језика, а не занемарује ни разговорни језик културних средина. И долази до за нијансу друкчијег закључка да се у одричном футуру свих глагола употребљава готово само инфинитив (НЈ књ. V н. с. 170). Али да оставимо друго по страни, овај аутор у својој књизи, где је дао норму савременог српскохрватског језика, у Синтакси (Савремени српскохрватски књижевни језик II) каже да у одричном футуру, индикативноме мислимо, треба употребљавати искључиво инфинитив јер презент с везником да доводи до двосмислености, па и до вишесмислености, којих се у добром језику и стилу треба клонити (на то и друг главни уредник нашег језика у својој већ поменутој напомени скреће пажњу).

Тамо, у наведеној књизи, дато је и објашњење из којег се види да разлика која се у значењу овде између две глаголске форме испољава није у потврдности и одричности реченица, да не зависи од самог потврђивања и самог негирања, већ, како писац (на стр. 760. и 761. те књиге трећег издања) констатује — од наглашености и ненаглашености, тј. од пуног и енклитичког облика глагола *зтети*. Он то каже речима: „У случају употребе помоћног глагола на почетку реченице, где мора доћи пун, а не скраћен облик глагола *зтети* обавезна [је] уза њ упо-

треба инфинитива, као у примерима: *Старче, хоћеш ли ноћас устати*“ (В. Назор, *Изабрана проза*, 98); *Он не бира хоће ли скочити у благо или на суво* (Б. Ђосиф, *Покосено поље*, 233); *Хоћеш ли још о шуми сањати?* (И. Г. Ковачић, *Изабрана дјела*, 321); *Хоћемо ли се постарати за наше рањенике?* (Б. Ђосиф, *Пролом*, 533); *Хоћу поћи на да нећу доћи* (нар. песма).“ И даље: „Поготову се, кад је презент управног глагола *штети* одричан, у облику *футура* употребљава инфинитив: *Нећу више пити, благородни господине* (В. Петровић, *Препелица у руци*, 16); *Ми нећемо никада заборавити оне црне дане из 1941* (В. Цар Ђекић, *Удесни дани*, 249); *Више се никад нигдје неће састати* (М. Јалић, *Први снијег*, 101); *Ја нећу радити на томе* (И. Андрић, *Травничка хроника*, 22).“ Овде, понављамо, наглашеност одричног презента глагола *штети*, који је у овоме случају увек акцензован — и у *футуру*, дакле, као год и кад се употребљава у волунтативном значењу (исп. последње редове стране 169. у расправи *Напоредна употреба инфинитива и презента са сvezицом да*. Наш језик, књ. V н. с.) — условљава разлику у облику допуне; и захтева у једном случају један, а у другом други њен облик. Не од негације саме по себи, већ од реченичног акцената, од интонације реченице, од ритмичности њене, зависи употреба искључиво инфинитива у *футуру* са одричним помоћним обликом презента глагола *штети*. И није у праву Ђирковић када настоји да оспори мишљење проф. М. Кравара да и с ритмичношћу, као и са стилем уопште, стоји у вези употреба инфинитива и презента с везником *да* као таква.

Нико, наравно, не може спорити да значење глагола *штети* у двома његовим функцијама: у *футуру*, као *правом*, индикативном времену употребљеном, и у волунтативној (модалној) реченици — има значајну улогу са досадашњег гледишта норме српскохрватског књижевног језика, утврђиване на општој употреби код класичних наших писаца нове књижевности (и науке) писане на овоме језику. У свакодневној језичкој употреби, посебно у источним ареама нашег језика, код свих слојева нашег друштва врло често се, и у *футуру*, па и одричних глагола, као други део среће презент с везником *да*. [Народни говори на југоистоку и не знају за инфинитив]. Узимајући ово у обзир несумњиво, А. Белић такву употребу допушта, управо прописује у својој Граматици за III разред средњих школа, када говори тамо (у тач. 81) „да се одрични облик *нећу* у *футуру* пише увек као једна реч: *нећу нећеш... неће писати* (или *нећу да пишем* итд.)“ и даје за то овај ad hoc направљени пример. А и М. Стевановић за употребу одричног *футура* у истом облику

(у Савременом српскохрватском језику II, у тач. 612. б трећег издања) наводи пример из разговорног језика: *Ја сутра нећу да дођем*. И ни овај, колико ни непосредно претходни пример, никоме ни по чему у средини (београдској) где су наведене књиге објављене, као ни у источним областима нашег језика уопште, — неће зазвучати необично.

Код Томе Маретића немамо примера за одрични футур са допуном презентом и везником да испред њега. А он је примере узимао углавном из Вука Караџића. И мада ја, осим велике Маретићеве Граматике сада немам, на жалост, при руци других приручника с те стране да се, у овом тренутку, осведочим о томе — мислим да таквих примера нема ни у осталим приручницима из западних наших културних центара. Овакав одричан футур, хтела сам рећи, није уопштен у српскохрватском (одн. хрватскосрпском) књижевном језику.

Ипак, одрични футур у овом описном облику из свакодневног језика средине у којој се употребљава улази, нормално је, у све медије информација, па, вероватно, и у језик покојега писца, мада ми није познато да су примери за ово последње досад било где забележени. А док то не буде учињено, питамо се да ли их можемо смештати тамо где још нису откривени. Па и поред тога, у наш језик опште комуникације уноси се много шташта што се не може прихватити. Ја бих у то уврстила и онај Ђирковићев не баш прикладан пример: *Забринут сам за Чудит, неће јести с нама*, узет негде са филмског платна. Ђирковић је уз њега дао, па и прикватљиве интерпретације (ово му и главни уредник Нашег језика признаје), не једну него две, које су обе подједнако вероватне, уз доукчију стилизацију, разуме се, — то и он каже. А поред оба његова, била би могућна још и друга тумачења. Мислим да би једноставније стилизације биле у облику, нпр.: *Забринут сам за Чудит; (јер) неће да једе с нама или Забринут сам за Чудит, (па) нећу, тј. не допуштам да (одсад) једе с нама* [него да се посебно и нарочито храни]. Но, ми смо, пре свега, противу свих језичких формулација које читаоце, односно слушаоце доводе у недоумицу — шта су прочитали или чули.

А не би се могла прихватити ни Ђирковићева интерпретација примера: *Ауто неће да упали*, у којој он каже да се „добрија дојам да је ауто пре извјесног времена нормално палио, а да само сада у овом моменту [курзив је мој, В. С.] неће да упали, да се грешка појавила управо прије момента овог паљења, односно покушаја паљења.“ Да се може имати тај дојам, па то и поуздано знати, непотребно је и немогуће, штавише, спорити. Али се не може рећи да се самом поруком то каже,

већ се са више вероватноће за нас њоме хтело рећи — *Ауто не може упалити* (или: *Ауто не може да упали* — свеједно је) без икаквог утиска да ли само сада, у овом моменту, неће, односно не може, или већ дуже времена није могао упалити. А тачно је да би се мање-више иста порука могла пренети и обликом *футура Ауто неће упалити* — извесно, свакојако (јер не може по мишљењу онога ко поруку изриче). Из овога се закључује колико *футур*, сваки *футур*, и *индикативни*, *мислим* (као облик који казује још *нереализовану радњу*, односно *стање*) у себи садржи *модалности*. То је раније констатовано и у науци већ *прихваћено*.

И, на крају, иако знам да није могућно сасвим заобилазити ни свакодневни разговорни језик, *мислим* да би за *расправљање* проблема *норме* савременог *књижевног језика* много срећније било *узимати* примере из *писане речи*, тј. из *буквално књижевног језика*. Треба се *потрудити* само да се *одговарајући* примери тамо *нађу*. А они се *каткад* и по *сећању* из *прочитаних књига* намећу. Мени се, *нпр.*, док *мислим* на овај проблем, и *пишем* о њему, *стално* намеће *почетак II-ог писма* из *Неапоља* (*Писма из Италије Љ. П. Ненадовића*): *Нећу ти више писати о лепоти Неапоља и његовог залива, нећу ти више досађивати с описивањем икона, кипова и других знаменитости. Нашшао сам овде на једну српску важну и живу знаменитост. Овде је владика црногорски. О њему ћу ти од сада писати више него о целој Италији*“.

Променом *инфинитива презентом* и *везником* да *испред* њега (*Нећу више да ти пишем* итд.) *преносила* би се не много *дружчија* порука; *казивало* би се *наиме*: *Не мислим (не намеравам)* да *ти више пишем*... Али *тима* бисмо *добили* *модалне* *реченице* са *исказивањем радњи* *које тек предстоје*, а *сада* су само у *замисли* *пишчевој*, у *намери* *његовој*. А он је, *несумњиво*, *употребио* *прави*, *индикативни* *футур*. И *сасвим* га је *адекватно* *означио*. А *тачно* је, и *познато*, да је у *нашем књижевном језику*, у *целини* *узетом*, у *другом делу* *сложеног* *футура* *инфинитив* и у *потврђним* *реченицама* *неупоредиво* *чешћи* од *његове синтаксичке* *опозиције*.

Вида Стевановић